

Archivarissen in vloeibare tijden

Over de effectiviteit van wat we doen

Frans Smit ■

De nieuwe Omgevingswet is in aantocht. Dat heeft grote gevolgen voor informatiebeheer. Wordt de archivaris daarbij voldoende gezien en gehoord? Is er genoeg aandacht voor archiefbeheer? Hoe kan de archivaris effectief functioneren in een wereld waarin vrijwel alles lijkt te bewegen? In zijn opinieartikel gaat Frans Smit op zoek naar de antwoorden.

Foto: Sjoerd Knibbeler.

a

Ongemakkelijke voorvallen

In november 2015 nam ik deel aan een overleg bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) over de invoering van de Omgevingswet. De aanleiding was onze bezorgdheid over het gebrek aan aandacht voor archiefbeheer in de voorbereidingen van het Digitaal Stelsel Omgevingswet. De vergadering verliep behoorlijk tumultueus. Architecten wisten ons te vertellen dat ze geen enkel probleem zagen. Want 'archiveren', dat was toch helemaal geen 'issue'? Alles was toch al geregeld? Tijdens een behoorlijk kakofonische interactie besloot ik om de volgende vraag aan een architect te stellen: 'Heb je weleens met een archivaris gesproken?' Het werd stil. Waarna, volgens mijn herinnering, dunnetjes een 'nee' als antwoord werd gegeven. Het gaat bij de Omgevingswet om de implementatie van de meest ingrijpende wetswijziging van de laatste decennia. Waarbinnen naar ik heb begrepen tot zeer onlangs nog het beeld heerste dat 'de Archiefwet niet voor ons geldt'.

Weinig verbinding

Er is doorgaans weinig verbinding van archivariissen met andere beleidsmakers en uitvoerders op het gebied van informatiebeleid. Je ziet het in het 'klein' en in het 'groot'. Een 'klein' praktijkvoorbeeld. Een softwareleverancier heeft een aanbesteding gewonnen. Bij de eerste workshop die we organiseren, wordt vervolgens gesteld dat informatie 'niet verwijderd kan worden uit het systeem'. En dat hoeft ook niet volgens de leverancier, want als je alle gegevens afschermt dan bestaan ze toch feitelijk niet meer? Na mijn korte uitleg van wat de Archiefwet zegt over het verschil tussen toegankelijkheid en

vernietiging, krijg ik het antwoord dat ik de eerste ben die dit aankaart. We maken hem duidelijk dat verwijdering van gegevens een noodzakelijke functionaliteit is. We maken hem ook duidelijk dat we genoeg over databases weten om te zeggen dat je dat prima kunt inregelen. De leverancier laten we vervolgens in verwarring achter.

Een voorbeeld 'in het groot'. Iedereen die bij de overheid werkt in het informatiedomein, is op de hoogte van de Generieke Digitale Infrastructuur (GDI). Een tijdje geleden vroeg ik me af of in de GDI ook aandacht aan duurzame toegankelijkheid van informatie wordt besteed. Navraag leerde mij dat het bureau van de 'Digicommissaris' archiefbeheer niet beschouwde als een onderwerp dat ook maar enige relatie had met de GDI. Gelukkig is daar enige verandering in opgetreden. De stichting ICTU (ICT Uitvoeringsorganisatie) heeft vorig jaar in opdracht een rapport over 'archivering' in de GDI opgesteld, met een aantal uitstekende aanbevelingen. Dat is een prima ontwikkeling zou je zeggen. Maar ik zie vooralsnog niet dat dat rapport veel gewicht in de schaal gaat leggen. Wellicht dat dit in de consultatieronde op de Wet GDI, die momenteel wordt uitgevoerd, nog verandert.

Groeiend onbehagen

Binnen de vakgemeenschap is sprake van een groeiend onbehagen. We voelen ons vaak niet gehoord en we zijn regelmatig verongelijkt. Er zijn ook collega's bij wie dat onbehagen nog versterkt wordt als ze kijken naar congressen en programma's in de sector. Die zijn vaak naar binnen gericht, alleen voor onszelf. We kunnen daarin echter ook vol gaan

voor de beïnvloeding en ondersteuning van archiefvormers en voor het leggen van verbindingen met professionals in andere vakdisciplines in het informatiedomein. Wat maakt de effectiviteit van archivariissen vaak zo gering? In dit artikel ga ik op zoek naar een bruikbaar antwoord in deze vloeibare tijden.

Waar moet je zijn?

'Als je een goede archivaris wilt zijn dan moet je niet bij een archiefinstelling werken', verzuchtte onlangs een zeer gerespecteerd collega. Hij werkt inmiddels niet meer bij een archiefdienst maar bij een kenniscentrum voor informatie-huishouding. Daar moet je zijn om invloed uit te kunnen oefenen en om op de hoogte te blijven van de snelle ontwikkelingen. Dat is zijn overtuiging.

Mijn ervaring sluit daarbij aan. Sinds een jaar werk ik bij het centrale team voor informatiebeleid van mijn gemeente. In het gebruikelijke jargon heet dat team 'CIO Office'. Het team is verantwoordelijk voor de ontwikkeling en de handhaving van strategieën, architecturen, kaders en voorschriften. In het team komen verschillende vakdisciplines bij elkaar die maar al te vaak los van elkaar worden beoefend. In het team werken informatie- en gegevensarchitecten, een 'privacy officer', een 'security officer' en specialisten op het gebied van informatiebeheer. Het team heeft de bevoegdheid om beleidsstukken te ontwikkelen die, afhankelijk van de aard van het onderwerp, ter vaststelling worden aangeboden aan raad, college of directie. Vervolgens zorgt het team voor communicatie, advisering en handhaving in de organisatie. Na een jaar is mijn indruk dat dit de enige manier is om ervoor te zorgen dat het informatiebeheer het gewicht krijgt dat het verdient. Samen met de collega's die gespecialiseerd zijn in privacy en informatieveiligheid zorg ik ervoor dat de eisen uit de verschillende wet- en regelgeving worden verwerkt in integrale kaders en voorschriften. Denk bijvoorbeeld aan de Archiefwet, de Wet hergebruik overheidsinformatie, de Baseline Informatiebeveiliging voor Gemeenten en de nieuwe Algemene verordening gegevensbescherming. Bij toepassing van de kaders en voorschriften kan de gemeente erop vertrouwen dat voldaan wordt aan die wetten. Een dergelijk 'control framework' kan alleen maar in eendrachtige samenwerking tussen alle benodigde experts en met een duidelijke opdrachtstelling bereikt worden.

Uitdaging

Ik heb de ervaring dat in de wereld van informatiemanagement de aandacht voor, en daarmee de kennis over, informatiebeheer nog geregeld te wensen overlaat. Het is de uitdaging voor de archivaris om daar verandering in te brengen. Die moet de waarden en de daaruit voortvloeiende uitgangspunten van ons vak uit kunnen leggen in de taal van de collega's uit het informatiedomein. Het vereist daarom dat de archivaris de context en het begrippenapparaat van het werk van die collega's begrijpt en op waarde kan schatten. Hij moet met iedereen zinvol kunnen communiceren. Geduld, realiteitszin en zelfkritisch vermogen zijn daarbij onmisbaar.

Een archivaris heeft dan nog een extra hindernis te nemen. De 'gemiddelde ICT'er', bijvoorbeeld een architect of een projectleider, heeft in zijn opleiding vaak onderwerpen als privacy en informatieveiligheid in zijn bagage meegekregen.

Over archiefbeheer, recordsmanagement, informatiebeheer of hoe je het ook wilt noemen, is de kennis echter schaars. Mijn directe collega's hebben geregeld tegen mij gezegd dat ze nauwelijks nagedacht hadden over het belang van informatiebeheer totdat ik erover begon. Ik ben er niet meer over opgehouden.

Dat heeft inmiddels al positieve gevolgen. Een aantal weken geleden ontstak tot mijn grote vreugde een collega in een gloedvol betoog waarin hij uitlegde hoe belangrijk het is dat de informatie goed beheerd wordt, en hoe nodig het is dat informatiemanagers en projectleiders dat als een gewoon onderdeel van hun werk beschouwen.

Meer dan positionering

Inmiddels zijn we op het punt beland dat we in staat zijn om beleid te formuleren waarin veiligheid, privacybescherming en beheer van informatie als een onverbreekelijke drie-eenheid wordt neergezet. Beheren, Beschermen en Beveiligen van informatie (onze 3 B's) moeten in alle bedrijfsactiviteiten hun plaats krijgen. En om dan de modeterm te bezigen: ja, dat kan alleen vanaf het begin, *by design*. Dus door vol in te zetten op de archiefvorming.

Inderdaad, positionering is belangrijk. En het is van groot belang dat archivariissen volledig meedraaien in het informatiebeleid van organisaties. Ze dienen er middenin te staan. Maar zo absoluut als mijn verzuchtende collega het verwoordde, zie ik het toch niet. Je kunt in een archiefinstelling werken en een prima bijdrage blijven leveren aan de duurzame toegankelijkheid van informatie. >>

'We bevinden ons in een fuzzy, barbaars landschap. Hoe kun je daarin bepalen wat effectiviteit is?' Foto: Pixabay (CC0).

>> Dit is overigens niet geruststellend bedoeld. Er is namelijk naar mijn indruk veel meer aan de hand dan de positionering van een professional in een bestaande structuur.

Alles stroomt

Je hoeft echt geen postmoderne filosoof te zijn om te constateren dat de huidige wereld onderhevig is aan een enorme dynamiek. Vrijwel alles lijkt te bewegen. We leven in vloeibare tijden, zoals Zygmunt Bauman het huidige tijdsgewricht typeert. Umberto Eco gebruikte deze metafoer ook (Eco, p. 11-13). Alles stroomt. Sterker nog, de stroom zelf stroomt telkens weer anders. Dat geeft vaak een gevoel van onbehagen en in het ergste geval ga je aan jezelf twijfelen. Of, in onze context, aan de identiteit van je vak.

Schrijver en filosoof Alessandro Baricco verbeeldde een aantal jaren geleden in zijn essay *De Barbaren* de veranderingen van onze tijd als een totale verandering van het landschap van ons leven. Het is een landschap waarin alle schotjes en verschillen, tussen bijvoorbeeld hoge en lage cultuur, verdwijnen. Waar mensen niet meer de diepte ingaan om te zoeken naar waarheden, maar oneindig op de oppervlakte surfen en al tevreden zijn als ze verbindingen kunnen leggen. Waar mensen andere vaardigheden en eigenschappen nodig hebben om te kunnen overleven. En waar organisatievormen en instituties hard moeten werken om hun bestaansreden te behouden.

Fuzzy Boundaries

In ons vak is iets soortgelijks aan de hand. Het begint al met de definitie van het object dat centraal staat. Wat is een *record*, of in onze wat ouderwets aandoende term: wat is een archiefstuk? Geoffrey Yeo heeft het over *fuzzy boundaries* als hij probeert af te bakenen van wat een archiefstuk is (Yeo, 2008, p. 125 e.v.). Die *fuzziness* is ook een kenmerk van vrijwel alle processen in archiveringsystemen. Wat is een object, waar bestaat het uit, waar wordt het vastgelegd? Wie legt het vast? Wat is ervoor nodig om het vast te leggen? Wat is vastlegging eigenlijk? Wat is bewaren en beschikbaar stellen? Wat is het verschil tussen het object en zijn metadata? Is metadata eigenlijk nog wel een toepasbaar begrip? Het nieuwe landschap vergt continu en in steeds sneller tempo nieuwe antwoorden.

Er worden informatiesystemen gebouwd waarbij het niet meer duidelijk is wie de zorgdrager is van welke archiefstukken. Het Digitaal Stelsel Omgevingswet is daarvan een goed voorbeeld.

De informatie wordt vastgelegd en beheerd namens een enorm lappendeken aan overheidsorganen, bedrijven, burgers en particuliere organisaties. Keteninformatisering, en daarmee ketenarchivering, zijn verschijnselen waarop nog nauwelijks goede antwoorden zijn gegeven. Een andere vorm van *fuzziness* is dat archieven worden gevormd op digitale platforms en door archiefvormers die soms niet te traceren zijn en een vluchtig bestaan kennen. De constante stroom aan nieuwe technologische ontwikkelingen dragen bij aan de *fuzziness* van ons vak. Zal de *blockchaintechnologie* bijvoorbeeld een volgende *gamechanger* zijn voor de authenticatie, vastlegging en verblijfplaats van archieven (Findlay)?

We bevinden ons in een *fuzzy*, barbaars landschap. Hoe kun je daarin bepalen wat effectiviteit is?

Pragmatisch denken

Een manier om deze vraag te benaderen, is pragmatisch denken. De grondslagen van het pragmatisme werden in de tweede helft van de 19e eeuw gelegd in de Verenigde Staten door filosofen als Charles Peirce en William James. Centraal in het pragmatisch denken staan de *practical consequences* van denken en handelen. Effectiviteit is dan ook bij uitstek een pragmatisch begrip. Het stelt de uitkomsten centraal in plaats van bijvoorbeeld uitgangspunten en (veronderstelde) waarheden. Definities en methodieken worden in het pragmatisme gewogen naar het effect wat ze hebben op wat pragmatici zien als de realiteit. Pragmatici zien dan ook geen scherpe tegenstellingen tussen feiten en waarden, tussen analyse en synthese, of tussen lichaam en geest. Voor zover er een 'pragmatische methode' is, dan sluit die een puur empirisch scepticisme uit. Gevoelens en ervaringen zijn juist wel onderdeel van de methode. 'Fouten maken mag' van een pragmaticus (Hookway).

Een pragmatische benadering waarin de effectiviteit van overtuigingen, waarden, methoden, houding en gedrag centraal staan, past bij de vloeibare tijden waarin wij leven. Daarin kan vasthouden aan bestaande methoden en structuren leiden tot verstarring, marginalisering en uiteindelijk het verdwijnen van instituties en beroepsgroepen.

De archivaris krijgt kieuwen

De mate van effectiviteit meet je aan de wenselijkheid van de uitkomsten van je denken en handelen. En vloeibare tijden of niet, volgens mij is het uitgangspunt van dat handelen

van archivarissen niet veel anders dan voorheen. Ik ben ervan overtuigd dat de unieke bijdrage van de archivaris bestaat uit het goed kunnen oordelen over de volledigheid, de authenticiteit en de duurzame toegankelijkheid van de informatie die de neerslag vormt van activiteiten (zie voor de gehanteerde definitie: (Yeo, 2007, p. 334 e.v.).

Op die basis kan de archivaris effectief handelen. In een vloeibare wereld kan dat handelen dan wel uit een enorm palet aan activiteiten beslaan. Het gaat dan om bijvoorbeeld regie voeren, activistisch ingrijpen, ondersteunend adviseren, participeren in archiefvorming, toezicht houden, allerhande uitvoerende activiteiten verrichten of als provider fungeren. Maar op welke manier je ook handelt, de grote voorwaarde voor effectiviteit lijkt te zijn: het aankunnen, aandurven en aangaan van verbindingen.

Het is een enorme opgave om effectief te kunnen zijn als archivaris, en ik ken aardig wat collega's die soms misnoedig of zelfs cynisch worden door hun praktijkervaringen. Maar er zijn gelukkig toch veel aanknopingspunten voor een wat positievere kijk op het functioneren in het landschap.

Ik zie dit met name vanuit mijn werkplek bij de overheid. Mijn voorbeelden stammen voornamelijk uit dat domein. Zo is de duurzame toegankelijkheid van archiefbescheiden in de strafrechtketen, zoals in het centraal digitaal depot bij JustID, een *good practice* te noemen. Een ander voorbeeld dat wat kleiner lijkt maar hopelijk veel effect zal hebben: onlangs zijn de inkoopvoorwaarden voor ICT-diensten voor gemeenten vernieuwd (GIBIT). Eisen aan het beheer van archiefbescheiden zijn daarin opgenomen.

Inhakend op mijn eerste ongemakkelijke voorval in dit artikel: inmiddels zijn er allerlei formele en minder formele samenwerkingen ontstaan tussen de beroepsorganisaties en archiefbeherende instellingen om een actieve, gerichte lobby te voeren om archiefbeheer een passende plek te geven in de invoering van de Omgevingswet.

De Almeerse aanpak voor een integraal 'control framework' voor het beveiligen, beheren en beschermen van informatie wil ik hier als een goed voorbeeld presenteren dat ook elders effectief kan zijn.

Besluit

Mijn conclusie: in deze tijden zijn archivarissen effectief als we niet-aflatend activistisch zijn en continu de samenwerking

aangaan. Met als basis het zelfbewustzijn dat we een unieke bijdrage leveren aan de volledigheid, authenticiteit en duurzame toegankelijkheid van informatie.

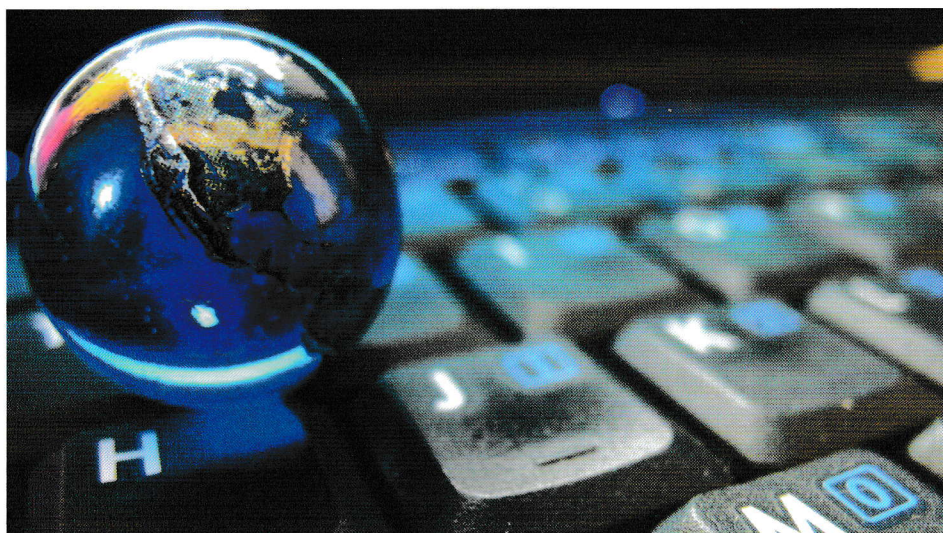
We leven volgens Zygmunt Bauman en Umberto Eco in vloeibare tijden. Dat vergt aanpassing. Om in dezelfde metafoor te blijven, sluit ik daarom af met mijn favoriete citaat van Baricco:

'Op zo'n moment krijg ik zin om het te begrijpen. Ik weet het niet, maar misschien heeft het ook iets te maken met die vreemde kortademigheid die me steeds vaker overvalt, en die vreemde neiging om langdurig onder water te zwemmen, tot ik eindelijk merk dat ik kieuwen heb die me kunnen redden' (Baricco, p. 4). ■

Bronnen

- Alessandro Baricco, *De Barbaren*, (Amsterdam, 2011), vertaling Manon Smits.
- Zygmunt Bauman, *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty* (Polity Press, 2012).
- Umberto Eco, *Pape Satàn Aleppe. Chronache di una società liquida* (Milano, 2016).
- Cassie Findlay, *Decentralised and inviolate. The blockchain and its uses for digital archives*, in: <https://rkroundtable.org/2015/01/23/decentralised-and-inviolate-the-blockchain-and-its-uses-for-digital-archives/amp/> (geraadpleegd 3 maart 2017).
- Christopher Hookway, 'Pragmatism', in: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (summer 2016 edition), zie: <https://plato.stanford.edu/entries/pragmatism/> (geraadpleegd 3 maart 2017).
- Witness, zie: witness.org (geraadpleegd op 3 maart 2017).
- Geoffrey Yeo, 'Concepts of Record (1): Evidence, Information, and Persistent Representations', in: *The American Archivist* (2007), nr. 70, pp. 315-343.
- Geoffrey Yeo, 'Concepts of Record (2): Prototypes and Boundary Objects', in: *The American Archivist* (2008), nr. 71, pp. 118-143.

Frans Smit ■ senior beleidsadviseur bij de gemeente Almere, lid van de adviescommissie Archieven van de VNG en docent Archiefwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Archiefschool.

'De wereld is onderhevig aan een enorme dynamiek. Vrijwel alles lijkt te bewegen.' Foto: Frankie Leon (CC BY 2.0).